

De ontwikkeling van het Russische veiligheidsbeleid in de jaren negentig (1)

Een verkenning langs militaire doctrines van de Sovjet-Unie, het GOS en de Russische Federatie 1990-2000

drs. M. de Haas – majoor van de Koninklijke Luchtmacht*

Inleiding

Rusland speelt na 11 september 1999 weer mee in de internationale politiek. De Russische Federatie (RF) heeft nog altijd een leger op de been van meer dan één miljoen man en beschikt over een aanzienlijk kernwapenarsenaal. De RF is verreweg de grootste staat van het Europese continent. Voldoende redenen om eens nader te kijken naar het Russische veiligheidsbeleid, waarvoor de militaire doctrine een belangrijke leidraad is.

De doctrine vormt een onderdeel van het nationale veiligheidsbeleid en is een afspiegeling van het gevoerde en of nog te voeren veiligheidsbeleid. Voor het verkrijgen van een goed beeld van het Russische veiligheidsbeleid van de afgelopen tien jaar is nadere analyse van de doctrinevorming dus een aangewezen zaak.

Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, in december 1991, werd de

* De auteur is Ruslandkundige en docent Internationale Betrekkingen bij de vakgroep Militaire Operationele Wetenschappen van de Koninklijke Militaire Academie. Dit artikel maakt deel uit van zijn promotieonderzoek over het Russische veiligheidsbeleid van 1992-2000 en de consequenties ervan voor de inzet van de Russische luchtmacht in irreguliere conflicten.

Russische Federatie de opvolgerstaat. De Russische regering en legerleiding waren er aanvankelijk van overtuigd dat het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS) als een soort 'Sovjet-Unie' zou gaan fungeren met gezamenlijke strijdkrachten, uiteraard onder Russische supervisie. Al snel bleek dat de meeste GOS-partners daarvoor weinig voelden en er bijgevolg toe overgingen eigen strijdkrachten op te richten. Zodoende zag ook de RF zich genoodzaakt om, in het voorjaar van 1992, uit de restanten van de sovjetstrijdkrachten eigen strijdkrachten en een eigen ministerie van Defensie op te richten. In mei

¹ Kolonel-generaal Valeri Manilov was tot juli 2001 Eerste Plaatsvervangend Chef van de Generale Staf van het RF ministerie van Defensie en werkvoorzitter van de interdepartementale commissie voor de uitwerking van de ontwerp-militaire doctrine van 1999.

1992 publiceerde de Russische Generale Staf een eerste (concept) militaire doctrine. Volgens kolonel-generaal Manilov¹ vormt de huidige militaire doctrine, die in april 2000 van kracht is geworden, de afronding van de doctrinaire opbouw van Rusland.

In twee artikelen zal ik een beschouwing geven van de Russische doctrinevorming in de jaren negentig van de twintigste eeuw. Daartoe zal ik definities aanreiken en theorie verschaffen over het begrip militaire doctrine, zoals dit in de Russische optiek wordt gezien. Verder zal onder meer worden onderzocht wat de invloed is geweest van omgevingsfactoren. In hoeverre hebben intern Russische en internationale ontwikkelingen hun weerslag gekregen in de doctrines? Ik zal de zes militaire doctrines analyseren, die verschenen zijn van 1990 tot 2000 (zie tabel 1. Chronologische ontwikkeling Militaire Doctrines).

december 1990	Concept Militaire Doctrine USSR gepubliceerd
februari 1992	Voorstel Militaire Doctrine GOS gepubliceerd
19 mei 1992	Concept Militaire Doctrine Russische Federatie (RF) gepubliceerd
2 november 1993	Militaire Doctrine RF bij presidentieel decreet van kracht
29 september 1999	Concept Militaire Doctrine RF door Collegium Ministerie van Defensie aanvaard
9 oktober 1999	Concept Militaire Doctrine RF gepubliceerd
4 februari 2000	Militaire Doctrine RF door Veiligheidsraad RF aanvaard
21 april 2000	Militaire Doctrine RF bij presidentieel decreet van kracht

Tabel 1 Chronologische ontwikkeling Militaire Doctrines

nologie ontwikkeling Militaire Doctrines).²

In dit eerste artikel behandel ik de vier doctrines, die gepubliceerd zijn tussen 1990 tot 1993. In het volgende artikel analyseer ik de resterende twee doctrines van de RF, die zijn uitgegeven in 1999 en 2000.

Russische militaire doctrine

Militaire doctrine is voor Russen een ander begrip dan voor ons. De Landmacht Doctrine Publicatie (LDP) van de KL en de Air Power Doctrine van de KLu zijn in feite operationele concepten, die een leidraad vormen voor het militaire optreden van dat specifieke krijgsmachtdeel. De Russische militaire doctrine omvat het optreden van de gehele krijgsmacht, alsmede van de troepen van andere departementen maar behandelt ook het denken en doen van de staat over oorlog. Dit is dus een geheel ander, hoger abstractieniveau dan bij ons. De Russische doctrine is zo verschillend van de onze door zijn historische wording. Zoals verderop in dit artikel wordt beschreven is dit terug te voeren op het marxistisch-leninistische ideologische gedachtegoed dat het uitgangspunt was voor de sovjet-doctrine. Deze erfenis is nog steeds medebepalend voor de inhoud van de huidige militaire doctrine van de RF. Met deze verschillen tussen doctrines van Oost en West in het achterhoofd kunnen we nader ingaan op de Russische doctrienvorming.

De definitie van de Russische doctrines begint veelal als volgt: '[De doctrine] is een geheel van officiële opvattingen omtrent de positie tegenover oorlogvoering, de militaire opbouw, voorbereidingen tegen agressie, de wijze van inzet en de bescherming van de staat'. Deze definitie valt

te lezen in zowel sovjet-, GOS- als Russische doctrines.

In een woordenboek van de Generale Staf Academie RF wordt de militaire doctrine als volgt omschreven:

De militaire doctrine vormt een onderdeel van het nationale veiligheidsconcept. Het is een systeem van officieel door de staat, voor een bepaalde periode, aangenomen inzichten met betrekking tot de aard van militaire conflicten, de mogelijkheden om deze te voorkomen alsmede met betrekking tot de militaire opbouw, de voorbereiding en de toepassing van militaire kracht, ten behoeve van de bescherming van de vitale belangen van de staat.

De hierna volgende analyse van doctrines laat zien dat de Russische doctrine sturing biedt naar twee zijden. De doctrine geeft enerzijds richting

Boris Jeltsin, president van de Russische Federatie en opperbevelhebber 1991-1999 (Bron: abc-press)

aan de behoeftstellingen van een krijgsmacht voor organisatie, personeel en uitrusting. Anderzijds brengt de doctrine lijn in de wijze van oorlogvoering. De doctrine is afgeleid van het hoogste document van nationale veiligheid, de politieke strategie of *grand strategy*. In de RF is de politieke strategie beschreven in het nationaal veiligheidsconcept (NVC). Het NVC verklaart de belangen van de

RF en voorziet in het waarborgen van veiligheid tegen externe en interne dreigingen. Aan het NVC worden afzonderlijke concepten en doctrines ontleend voor het waarborgen van de nationale veiligheid op internationaal, militair, economisch, sociaal, ecologisch, informatie- en andere gebieden. De militaire doctrine is één van deze documenten.

Zoals ik in de inleiding heb vermeld, zal ik de zes Russische militaire doctrines analyseren, die verschenen zijn van 1990 tot 2000. Het betreft hier één concept-doctrine van de Sovjet-Unie, één voorstel voor een doctrine van het GOS en een viertal (concept) doctrines van de Russische Federatie. De laatste (concept) sovjet-doctrine wordt gebruikt als referentiekader voor de doctrineontwikkeling van de RF. In dit eerste artikel behandel ik dus de vier doctrines, die zijn verschenen tussen 1990 en 1993 (zie tabel 2. Vergelijking van Sovjet, GOS en Russische Militaire Doctrines van 1990-1993).

Concept Militaire Doctrine van de USSR, december 1990

Voor een goed begrip van de laatste sovjet-doctrine is inzicht in de ontwikkeling van het sovjet doctrinaire denken onontbeerlijk. Vandaar dat ik begin met een korte inleiding over de ontwikkeling van dit denken. De militaire doctrine van de USSR is onlosmakelijke verbonden met de marxistisch-leninistische ideologie, die het formele bestaansrecht vormde voor deze staat. Lenin ontwikkelde zijn gedachten op grond van werken van Marx, Engels, maar ook van de Pruisische strateeg Von Clausewitz. Oorlogvoering werd voor Lenin een middel om de ideologische doeleinden te verwezenlijken. De toekomstige oorlog zou een klassenoorlog zijn tussen verschillende socio-politieke systemen, die zou resulteren in de vernietiging van het kapitalisme. In de jaren twintig werden deze ideeën verder geconcretiseerd. De sovjet militaire doctrine kreeg gestalte in

² Een uitgebreid artikel over deze thematische vergelijking van zes Russische militaire doctrines is recentelijk door de auteur gepubliceerd in *The Journal of Slavic Military Studies*, vol. 14, no. 4 (december 2001), pp. 1-34. 'An analysis of Soviet, CIS and Russian military doctrines 1990-2000'.

twee delen. Een *militair-politieke* zijde, waarin het veiligheidsbeleid van de staat werd neergelegd. Op grond van de ideologische gebondenheid van de USSR, was deze zijde stabiel en, vanwege de kwetsbaarheid van de prille sovjetstaat, defensief van aard. Het externe politieke beleid was dus niet agressief, maar droeg een vreedzaam karakter. De *militair-technische* kant werd vastgesteld na bestudering van de Eerste Wereldoorlog en de Russische Burgeroorlog. De voornaamste conclusie die hieruit werd getrokken was dat offensief en manoeuvre de voornaamste gevechtsvormen zouden zijn, om statische oorlogvoering te voorkomen. Dit (eenzijdige) denken werd later versterkt door de Russische overwinningen in de Tweede Wereldoorlog, van 1943-1945, waarbij manoeuvre en offensief bepalend waren. De grote verliezen van 1941, mede als gevolg van het verwaarlozen van het defensief, waren na 1945 al weer

snel vergeten. Terwijl de *militair-politieke* kant van de doctrine dus defensief was, zou de *militair-technische* kant juist het tegenovergestelde benadrukken. Toch werd de *militair-technische* kant bepaald door de *militair-politieke* kant, want de ideologie schreef voor dat een klassenstrijd in het vooruitzicht lag die het kapitalisme zou vernietigen. Zo kon de buitenlandse politiek van de USSR (in naam) een vreedzaam karakter dragen, terwijl de militaire uitvoering ervan getuigde van een agressieve benadering. De sovjetstaat gaf aan wat voor oorlogen verwacht konden worden, waarop de *militair-technische* zijde een leger vormde dat hierop een effectief antwoord kon geven. Overigens werd de *militair-technische* zijde mede bepaald door een aantal andere factoren: de ontwikkeling van het militaire optreden en de opbouw, opleiding en uitrusting van de strijdkrachten.

Door de afhankelijkheid van techno-

logische ontwikkelingen en andere veranderlijke factoren was de *militair-technische* kant van de doctrine veel sterker aan verandering onderhevig dan de *militair-politieke*. In grote lijnen zou deze paradox in de sovjet militaire doctrine, zowel defensief als offensief van aard, blijven bestaan tot aan de jaren negentig.

Onder Gorbatsjov veranderden de omstandigheden. Aan de *militair-politieke* kant werd vastgesteld dat, als gevolg van de stagnerende economische toestand van de USSR, de zware druk van het defensieapparaat op het overheidsbudget niet langer kon worden gehandhaafd. Verder speelde zich begin 1991 de Golfoorlog af, waarin het op sovjet-leest geschoeide Irakese leger werd verslagen door de *high-tech* middelen van de Coalitie. Aan de *militair-technische* kant werd om dezelfde budgettaire reden geconcludeerd dat het de USSR ontbrak aan financiële middelen om aan de technologische wapenwedloop (tegen het Westen) deel te nemen. Dit ging gepaard met grote politieke veranderingen en spanningen binnen de Sovjet-Unie. Hierbij bevestigde Gorbatsjov het primaat van de *militair-politieke* kant over de *militair-technische* kant van het doctrinaire denken, door bij de laatstgenoemde de nadruk op het offensief weg te halen. Aldus was er voldoende aanleiding om te komen tot een herziening van de doctrine.

Kernbegrippen waren daarbij 'defensiefheid' en 'redelijke toereikendheid'. De *militair-politieke* kant werd aan de orde gesteld door de politieke leiding van het Warschaupact, in mei 1987. Vanaf dat moment werd de Warschaupact-doctrine, die vanwege de dominante rol van de Sovjet-Unie een uitvloeisel was van het sovjet doctrinaire denken, aangemerkt als defensief van aard en met oorlogsvoorkoming als belangrijkste doel. Anders dan nucleaire oorlogsvoorkoming was conventionele conflictpreventie een nieuw concept. De koerswijziging van het *militair-technische* deel kwam tot uiting in december

De eerste oorlog om Tsjetsjenië (1994-1996) (Bron: abc-press)

ISSN 0236-2058

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ
ВОЕННО-
ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ

ВОЕННАЯ МЫСЛЬ

Специальный выпуск

В НОМЕРЕ:

- ОСНОВЫ ВОЕННОЙ ДОКТРИНЫ РОССИИ
- СОДЕРЖАНИЕ ОСНОВНЫХ ТЕРМИНОВ
- ПОЯСНЕНИЯ К ПРОЕКТУ ОСНОВ ВОЕННОЙ ДОКТРИНЫ РОССИИ

**Titelblad
van de
speciale uit-
gave van
Vojennaja
Mysl'
over de
concept
militaire
doctrine
van de RF
van mei
1992**

1988, toen Gorbatsjov een toespraak hield voor de VN in New York. In zijn toespraak kondigde Gorbatsjov reducties van de strijdkrachten aan van 500.000 militairen, waaronder terugtrekking van sovjettroepen uit Oost-Europa. Het doctrinaire denken verlegde zich eind jaren tachtig dus op grond van met name economische motieven naar het defensief, zowel militair-politiek als militair-technisch.

In de sovjet-doctrine van 1990 kwam de koerswijziging als volgt naar voren. In december 1990 verscheen deze doctrine in een speciale uitgave van *Vojennaja Mysl'*, het maandblad van de Russische Generale Staf. De redactie van deze uitgave, waarin naast de doctrine ook een Concept voor Militaire Hervormingen was opgenomen, constateerde dat het militaire systeem van de USSR aan een scherpe vernieuwing onderhevig was. Deze vernieuwing was het gevolg van (inter)nationale ontwikkelingen, met name de nieuwe politieke koers van de USSR en de economische toestand van het land. Met dit laatste, de toestand van de economie, werd impli-

ciet de aanleiding voor een ander veiligheidsbeleid aangegeven. Verder stelde de redactie dat bekendmaking van het militaire beleid in brede kringen van de sovjetmaatschappij het doel was van deze publicatie.

Deze laatste sovjet-doctrine getuigde van een mengeling van het nieuwe defensieve denken en oude vijandbeelden. Enerzijds was de doctrine een weerslag van nieuwe begrippen als 'betrouwbare en redelijke toereikendheid van de defensie'. Anderzijds werd nucleaire strategische pariteit met de VS benadrukt en het Amerikaanse beleid vanuit een positie van kracht veroordeeld. De ontwikkeling van de militaire kunst werd gebaseerd op het concept van een defensieve strategie. De strijdkrachten zouden worden geconcentreerd aan de grenzen van de USSR. Het eerste strategische echelon zou bestaan uit de troepen van de aan het buitenland grenzende militaire districten en de vloten. De troepen van de daarachter gelegen militaire districten vormden de strategische reserve. In het geval van agressie zou de verdediging de voornaamste gevechtsvorm zijn en

was het verdere optreden reactief, het werd bepaald door het optreden van de tegenstander. De sovjet-doctrine van 1990 beklemtoonde ook de politieke eenheid van de sovjetmaatschappij en de eenheid van leger en volk.

Inmiddels was eind 1990 die eenheid binnen de Sovjet-Unie al sterk aan erosie onderhevig. In de Transkaukasische sovjetrepublieken waren opstanden met militair geweld neergeslagen, de Baltische republieken hadden de onafhankelijkheid uitgeroepen en andere sovjet-deelrepublieken, waaronder de Russische, hadden zich soeverein verklaard. Zodoende kan deze zinsnede worden gezien als een krampachtig vasthouden aan het verleden waarvan het realiteitsgehalte met de dag minder werd.

Voorstel Militaire Doctrine van het GOS, februari 1992

In februari 1992 verscheen in *Vojennaja Mysl'* een artikel van kolonel Klimenko, met daarin een voorstel voor een GOS-doctrine. Deze officier was later als luitenant-generaal en hoofd van het Centrum voor Militair-Strategisch Onderzoek van de Generale Staf en tevens lid van de wetenschappelijke raad van de Russische Veiligheidsraad (VRRF) intensief betrokken bij de totstandkoming van doctrinedocumenten.

Het merendeel van de GOS-republieken koos aanvang 1992 direct al voor beslaglegging op de restanten van het sovjetleger binnen hun grondgebied als basis voor de oprichting van eigen, onafhankelijke strijdkrachten. De RF was aanvankelijk sterk voorstander van het concept van verenigde strijdkrachten binnen het GOS. Rusland zag hierin als voordelen:

- De oude bevelvoeringsstructuur van het sovjetleger kon in grote lijnen in tact worden gelaten om de veiligheid van de GOS-staten te waarborgen.
- Rusland kon een behoorlijke invloed behouden op de voormalige sovjetrepublieken door de militaire

structuur binnen het GOS te koppelen.

- Door de opheffing van het Warschaupact en de onafhankelijkheid van de voormalige sovjetrepublieken beschikte de RF niet over bufferzones van veiligheid. Het creëren van een gemeenschappelijk GOS-commando zou dit verlies enigszins compenseren door een gezamenlijke militaire ruimte.

Om de veiligheid van het GOS te garanderen zouden de beschikbare strijdkrachten van het GOS moeten worden ingezet op basis van een militaire doctrine. De GOS-doctrine moest een collectief karakter dragen. Dit document zou dan als basis dienen voor nationale doctrines. Vanwege de economische crisis leek het Klimentin, gezien de hoge kosten, niet doelmatig dat alle GOS-staten zelfstandig de eigen veiligheid zouden garanderen. Met name onderdelen als nucleaire afschrikking, lucht- en kustverdediging, zouden door middel van gezamenlijke inspanning geregeld moeten worden. In het voorstel voor een GOS-doctrine werd verder verondersteld dat niet alle GOS-staten zouden besluiten tot de oprichting van een eigen krijgsmacht. Om hun veiligheid te garanderen zou moeten worden voorzien in de vorming van Verenigde GOS Strijdkrachten. Deze strijdkrachten zouden moeten worden verdeeld in strategische strijdkrachten en algemeen inzetbare strijdkrachten. Deze GOS Strijdkrachten zouden moeten bestaan uit drie krijgsmachtdelen: lucht- en ruimte-strijdkrachten, grondstrijdkrachten en zeestrijdkrachten. De strijdkrachten zouden een centrale bevelvoering kennen voor de defensie van het gehele GOS en voor de inzet van nucleaire en andere strategische strijdkrachten.

Naar gevechtsvorm zou de GOS-doctrine een defensief karakter hebben. Maar als gevolg van de moderne, mobiele oorlogvoering, zouden vanuit de verdediging ook gevechtsacties als tegenaanvallen, flankaanvallen, ontmoetingsgevechten en vernietiging van de agressor mogelijk moeten

zijn. In de GOS-doctrine werd dus zowel in defensief als offensief optreden voorzien. Dit is zeer waarschijnlijk een les van de Golfoorlog, waarbij het Iraakse leger, dat in een voorbereide verdediging naar het model van het sovjetleger lag, door de Coalitie werd vernietigd.

De GOS-doctrine is nooit van kracht geworden omdat op 15 juni 1993 het Verenigde Militaire Commando van het GOS werd opgeheven. Het opheffen van het Verenigd GOS Commando en dus ook van de Verenigde Strijdkrachten van het GOS, was een ontwikkeling die eigenlijk direct al met de oprichting van het GOS in december 1991 was ingezet. Zoals in de inleiding van dit artikel werd vermeld, gaven de GOS-republieken de voorkeur aan de oprichting van eigen strijdkrachten. Ook binnen het Russische leger waren er krachten die de oprichting van eigen strijdkrachten en een ministerie van Defensie verkozen boven het streven naar de gezamenlijkheid van het GOS. Alhoewel president Jeltsin zich aanvankelijk in het openbaar nog uitsprak voor GOS-strijdkrachten, had hij in maart 1992 al besloten tot de oprichting van een Russisch ministerie van Defensie. Met de oprichting van het RF ministerie van Defensie moest de staf van het GOS-commando, gezeteld in het gebouw van het voormalige sovjetministerie van Defensie, plaatsmaken voor het personeel van dit nieuwe departement.

De verhuizing van het GOS-commando naar het complex van het voormalige Warschaupact, aan de rand van Moskou, was zinnebeeldig voor het kortstondige voortbestaan van deze staf. Het concept van GOS-strijdkrachten als voortzetting van het sovjetleger bleek een illusie te zijn.

Concept Militaire Doctrine van de RF, mei 1992

In het voorjaar van 1992 had president Jeltsin de beslissing genomen tot de oprichting van een Russisch ministerie van Defensie. Een eigen RF-doctrine werd nu ook opportuun geacht,

ook al was op dat moment de oprichting van Verenigde GOS Strijdkrachten, met de hierboven beschreven doctrine als leidraad, nog niet van de baan.

Dit blijkt ook uit de vele verwijzingen naar een gezamenlijke GOS-defensie-inspanning in de RF-doctrine. Vergelijking van de GOS- en de RF-doctrines van 1992 toont zonneklaar aan dat de GOS-doctrine is gebruikt als basis voor de eerste RF-doctrine.

Veel uitgangspunten zijn één op één overgenomen. Zo zijn de structuurschema's met betrekking tot doctrinaire concepten voor de strijdkrachten en de principes voor de opbouw van de strijdkrachten vrijwel identiek. Het enige verschil is dat het uitgangspunt voor een defensieve strategie van de GOS-doctrine is vervangen door de term 'verdediging in alle *azimuthen*' (in alle windrichtingen, dus rondom verdediging) in de RF-doctrine. Inhoudelijk zijn er wat verschuivingen merkbaar ten opzichte van de GOS-doctrine, vooral op het gebied van externe dreigingen en gevechtsvormen. Het pakket aan externe dreigingen is uitgebreid met chantage en schending van rechten van Russische minderheden. Qua gevechtsvorm is een verschuiving zichtbaar naar meer aandacht voor het offensief. Een aanval zou niet slechts worden afgeslagen, de vijand moest worden vernietigd. Om deze meer assertieve opstelling waar te kunnen maken, werd prioriteit gelegd bij *high-tech* wapensystemen en het opzetten van zogenaamde mobiele strijdkrachten, die zich snel zouden kunnen verplaatsen naar probleemgebieden voor de nationale veiligheid. Deze verdediging zou in alle richtingen ('*azimuthen*') kunnen worden uitgevoerd. Om deze gevechtsvormen en strategie uit te realiseren, zouden de strijdkrachten als volgt moeten worden verdeeld:

- *Strijdkrachten in permanente staat van gevechtsgereedheid.* Voor het afweren van lokale agressie.
- *Mobiele reserve of snelle reactie strijdkrachten.* Snel verplaatsbare eenheden die samen met de perma-

nente strijdkrachten agressie van een gemiddelde schaal af moeten slaan.

- *Strategische reserves.* Voor het uitvoeren van grootschalige militaire operaties.

Verder zag de RF een taak voor zich weggelegd in conflictbeëindiging binnen het GOS.

Nieuw is de paragraaf over de bevelvoering over het veiligheidsapparaat, met de Russische VRRF als leidende instantie. De vermelding van de bevelvoering in de doctrine lijkt een logisch gevolg te zijn van de gewijzigde interne politieke omstandigheden. Ten tijde van de Sovjet-Unie was de staat en dus ook het veiligheidsapparaat naar de heersende marxistisch-leninistische ideologie gerangschikt. De Communistische Partij van de Sovjet-Unie (CPSU) was allesbepalend en had met zijn geledingen in de strijdkrachten en in de andere veiligheidsorganen het veiligheidsapparaat volledig onder controle. Vermelding in de doctrine van een veiligheids-hiërarchie was dus overbodig.

De Russische concept-doctrine van 1992 lijkt een beweging naar een hardere confronterende defensiepolitiek in te zetten. Het dreigingsbeeld wordt opgeschroefd en de tegenstander moet niet slechts worden gepareerd, maar ook vernietigd. Verder claimt de RF met de taakstelling voor conflictbeëindiging binnen het GOS duidelijk een leidende rol in de regio en binnen de gezamenlijke GOS defensie-inspanning. De bepaling inzake de bescherming van Russische minderheden geeft de RF in feite een vrijbrief om zonodig met geweld in te grijpen in de buurlanden.

Militaire Doctrine van de RF, november 1993

De concept RF-doctrine van 1992 zou na behandeling door de VRRF aan het parlement, de Opperste Sovjet, worden voorgelegd, waarna de president deze zou ratificeren. De concept-doctrine werd op 3 maart 1993 voorgelegd aan het parlement. Inmiddels

was president Jeltsin in een machtsstrijd gewikkeld met ditzelfde parlement. Hierdoor vond er geen debat over de doctrine plaats. De genoemde machtsstrijd culmineerde in de inzet van eenheden van de strijdkrachten en van de andere troepen, die op 4 oktober, in opdracht van Jeltsin, gewapenderhand een einde maakten aan de bezetting van het parlamentsgebouw. De wetgevende macht uitgeschakeld. In dit machtsvacuüm werd een inmiddels herziene versie van de doctrine op 6 oktober behandeld en op 2 november 1993 goedgekeurd door de VRRF. Diezelfde dag nog werd de doctrine in werking gesteld door de president middels decreet (*oekaz*) nr. 1833. De uitschakeling van de wetgevende

de inhoud van de doctrine. De bepalende rol van de legerleiding op de militaire doctrine in 1993 was niet uniek, ook bij de totstandkoming van de concept-doctrine van 1999 was weer sprake van aanzienlijke invloed van de legertop.

Bij bestudering van de inhoud van de doctrine van 1993 is een aantal nieuwe ontwikkelingen te constateren: aandacht voor interne conflicten, gezamenlijk optreden van defensie- en andere troepen en een meer assertieve houding jegens het buitenland.

Aandacht voor interne conflicten

In de concept-doctrine van 1992 werd nog geen rekening gehouden met con-

Oorlogvoering in Tsjetsjenië (Bron: abc-press)

macht bij de totstandkoming van de militaire doctrine zou in december 1993 worden geformaliseerd met de nieuwe grondwet. In artikel 83 van de RF Grondwet wordt bepaald dat uitsluitend de president de militaire doctrine goedkeurt. Het is niet onwaarschijnlijk dat voor de loyaliteit van de militaire leiding om Jeltsin te steunen in zijn omverwerping van het parlement, een tegenprestatie werd verlangd. Hoewel de doctrine uiteindelijk een politiek document is, heeft Jeltsin vermoedelijk de steun van de legerleiding verkregen in ruil voor een nadrukkelijk militair 'stempel' op

flicten binnen de grenzen. Interne conflicten staan nu wel op de rol, ze staan diverse keren vermeld. Zo wordt er een paragraaf gewijd aan interne dreigingen en wordt elders uitvoerig beschreven hoe en door welke instanties deze conflicten moeten worden bestreden. Verder worden lokale conflicten als eerste genoemd in de opsomming van mogelijke conflicten. De uitgebreide aandacht die aan interne conflicten wordt besteed is reëel, (burger)oorlogen elders in het GOS (Transkaukasische republieken, Moldova, Tadjikistan) hadden hiertoe waarschijnlijk de aanzet gegeven.

Gezamenlijk optreden

De strijdkrachten van het ministerie van Defensie worden geacht in samenwerking met de troepen en middelen van de Inlichtingendienst Buitenland, de departementen van Veiligheid, Buitenlandse en Binnenlandse Zaken tijdig potentiële agressie te onderkennen. Daartoe treden de strijdkrachten van het ministerie van Defensie gezamenlijk op met de grenstroepen en de binnenlandse troepen. Voor het eerst wordt vermeld dat de defensietroepen bijstand kunnen verlenen aan de binnenlandse troepen en aan de organen die in eerste instantie verantwoordelijk zijn voor de binnenlandse orde.

De specifieke taken van de binnenlandse en grenstroepen worden in detail behandeld. De mogelijke steunverlening van de strijdkrachten aan de organen van interne orde en gezag vloeit logisch voort uit de onderkenning dat interne problemen ook een militaire dreiging kunnen vormen. Maar dit was wel een ingrijpende koerswijziging, tot dan toe waren, naar sovjet-traditie, de strijdkrachten uitsluitend bedoeld voor inzet in

externe conflicten. Bij de oorlogvoering in Tsjetsjenië zou de bittere noodzaak van inzet van de strijdkrachten in interne conflicten ruimschoots worden aangetoond.

Assertiviteit jegens het buitenland

De meer weerbare houding naar het buitenland uit zich op twee manieren. In de eerste plaats door de vermelding dat de veiligheidsbelangen van de RF de stationering van troepen in het buitenland kan vereisen. In de tweede plaats door de opmerking dat met militair-technische samenwerking versterking van de militair-politieke positie van de RF in de wereld wordt beoogd. De weerbare houding naar het buitenland heeft een negatieve bijmaak.

Het oogmerk van deze bepalingen was ongetwijfeld voortzetting van de dominante rol van de RF binnen het GOS. Zowel de mogelijkheid tot plaatsing van Russische troepen in het buitenland als het streven naar versterking van de Russische militair-politieke positie in de wereld zal door een aantal GOS- en Oost-Europese staten als bedreigend zijn ervaren.

Met de doctrine van 1993 heeft de president een doorslaggevende rol gekregen in de doctrinevorming, het parlement is buiten spel gezet. De uitgebreide aandacht die aan interne conflicten wordt besteed is reëel, zou later blijken met Tsjetsjenië. Voor het eerst kunnen de strijdkrachten van het ministerie van Defensie niet alleen voor externe conflicten, maar nu ook voor interne conflicten worden ingezet, waartoe daarvoor alleen de binnenlandse troepen waren bestemd. De teneur van dominantie binnen het GOS wordt gecontinueerd met mogelijke externe stationering van troepen. Deze doctrine is een mengeling van realiteit en fantasie. Enerzijds realistisch, door de aandacht voor interne conflicten, anderzijds ongeloofwaardig in het financieel onhaalbare streven naar de vorming van geavanceerde mobiele troepen.

Slot en vervolg

Uit de Russische doctrinevorming van 1990 tot 1993 kan het volgende worden geconcludeerd ten aanzien van het veiligheidsbeleid van de RF. *Extern* zien we aanvankelijk een coöperatieve en afwachtende houding jegens het buitenland, vormgegeven in een op het defensief gerichte militaire doctrine. Deze houding verandert geleidelijk in een meer assertief buitenlands beleid en een 'herontdekken' van externe dreigingen. Naast het defensief, wordt ook het offensief weer onderkend als richting in de doctrine. *Interne* ontwikkelingen worden eerst genegeerd. De interne conflicten in verschillende GOS-staten en de interne machtsstrijd in de RF tussen President en Parlement wijzigen deze visie. Voortaan zal er ook rekening worden gehouden met interne dreigingen en kunnen de strijdkrachten van het ministerie van Defensie hierbij worden ingezet.

In het volgende artikel rond ik de beschouwing over de Russische doctrinevorming in de jaren negentig af met een beschrijving van de militaire doctrines van 1999 en 2000.

Literatuur

- Dick, C.J. [1993], *The Military Doctrine of the Russian Federation*, Occasional Brief 25, november, Camberley, Verenigd Koninkrijk: Conflict Studies Research Centre.
- Glantz, M.E. [1994], 'The origins and development of Soviet and Russian military doctrine', *The Journal of Slavic Military Studies*, (7), (3) september, pp. 443-480.
- Klimenko, A.F. [1992], 'O role i meste voennoj doktriny v sisteme bezopasnosti Sodroezjestva nezavisimych gosoeidarstv', *Voen-naja Mysl*, 2 (februari), pp. 11-21.
- Mezjdoenarodnoje Pravo, sbornik dokoem-entov* [2000], Moskou, Russische Federatie: Joeriditsjeskaja literatoera.
- Military Balance 1993-1994*, the International Institute for Strategic Studies, Londen, Verenigd Koninkrijk: Brassey's.
- 'Morskaja doktrina Rossijskoj Federatsii na period do 2020 goda' [2001], *Nezavisimoje Voennoje Obozrenije*, 3 augustus, internetversie.
- 'Novaja Voen-naja doktrina Rossii - adekvatnyj otvet na vyzov vremeni' [1999], *Krasnaja Zvezda*, 8 oktober, p. 1.
- Odom, W.E. [1998], *The collapse of the Soviet military*, New Haven, Verenigde Staten en Londen, Verenigd Koninkrijk: Yale University Press.
- 'Osnovnyje položienija voennoj doktriny Rossijskoj Federatsii (izložjenije)' [1993], *Krasnaja Zvezda*, 19 november, p. 3-4.
- 'Osnovy voennoj doktriny Rossii (Projekt)' [1992], *Voen-naja Mysl*, spetsial'nyj vypoesk, 19 mei.
- 'Projekt dokoem-enta o voennoj doktrine' [1990], *Voen-naja Mysl*, spetsial'nyj vypoesk, december, pp. 24-28.
- Snel, G. [1996], *From the Atlantic to the Urals, the reorientation of Soviet military strategy, 1981-1990*, Amsterdam: VU University Press.
- Solovjev, V. [2001], 'Rossija obrela esjtsje odnoe doktrinoe - morskoeje', *Nezavisimoje Voennoje Obozrenije*, 3 augustus, internetversie.
- Volten, P.M.E. [2000], 'Verval van Rusland biedt ruimte aan machtspolitiek', *Internationale Spectator*, november, pp. 562-568.
- Website regering Russische Federatie: <http://www.gov.ru>
- Zabolotin, V.D. [2000], *Slovar' vojennyh terminov*, Moskou, Russische Federatie: Kosmo.

Doctrines thema's ⁴	Concept Militaire Doctrine van de USSR december 1990	Voorstel Militaire Doctrine van het GOS februari 1992	Concept Militaire Doctrine van de RF mei 1992	Militaire Doctrine van de RF november 1993
1. MILITAIR-POLITIEKE GRONDSLAGEN				
Destabiliserende factoren voor de militair-politieke toestand	<ul style="list-style-type: none"> Directe dreiging van een wereldoorlog is niet meer aan de orde, maar er zijn nog geen garanties voor de onomkeerbaarheid van de positieve veranderingen 	<ul style="list-style-type: none"> Directe dreiging van een mondiale kern- en conventionele oorlog is sterk verminderd Politieke, economische, territoriale, religieuze, etnische en andere tegenstellingen bestaan nog. 	<ul style="list-style-type: none"> Directe dreiging van een mondiale kern- en conventionele oorlog is sterk verminderd Politieke, economische, territoriale, religieuze, etnische en andere tegenstellingen kunnen leiden tot gewapende conflicten en (burger) oorlogen 	<ul style="list-style-type: none"> Directe dreiging van directe agressie jegens de RF is sterk verminderd Sociale, politieke, economische, territoriale, religieuze, nationaal-etnische en andere tegenstellingen kunnen leiden tot gewapende conflicten en oorlogen. Gewapende conflicten door agressief nationalisme en religieuze intolerantie zijn zeer gevaarlijk
Externe dreigingen	<ul style="list-style-type: none"> Militaire dreigingen: Het hoge niveau van militaire tegenstelling, met name in Europa en de Aziatische-Pacific regio Politiek "vanuit een positie van kracht" door de Amerikaanse militair-politieke leiding en door andere staten De aanwezigheid van een omvangrijk aantal buitenlandse militaire bases rondom de USSR 	<ul style="list-style-type: none"> De aanwezigheid in vredesstijd van omvangrijke ontplooiden groepen van strijdkrachten Streven van staten naar een dominerende positie op mondiaal of regionaal niveau met alle middelen, waaronder geweld. 	<p>Militaire gevaren:</p> <ul style="list-style-type: none"> Stationering van vreemde troepen nabij de grenzen van de RF Streven van staten of coalities naar hegemonie Versterking van militair potentieel door sommige staten Pogingen om door politieke en economische druk de RF te chanteren Schending van de rechten van Russen en etnisch en cultureel gelijkgezinden in de voormalige Sovjet republieken <p>Directe militaire dreiging: de plaatsing van vreemde troepen in aangrenzende staten en de samentrekking van grond- en zeestrijd-krachten aan de RF grenzen.</p>	<p>Militaire gevaren:</p> <ul style="list-style-type: none"> Stationering van vreemde troepen nabij de grenzen van de RF Aanvallen aan de RF grenzen of die van haar bondgenoten Troepenopbouw aan de RF grenzen die het machtsverwicht verstoren <p>Militaire dreigingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Lokale oorlogen en gewapende conflicten nabij de RF grenzen Inmenging in interne aangelegenheden RF Schending van de rechten en legitieme belangen van Russen in het 'nabije buitenland' (zaroebezjnych). Aanvallen op RF militaire faciliteiten in andere staten Uitbreiding van militaire blokken.
Interne dreigingen	<i>Deze paragraaf ontbreekt in deze doctrine.</i>	<i>Deze paragraaf ontbreekt in deze doctrine.</i>	<i>Deze paragraaf ontbreekt in deze doctrine.</i>	<ul style="list-style-type: none"> Destabiliserend en gewelddadig optreden van nationalistische, separatistische en andere organisaties tot aantasting van de eenheid van de Russische staat Pogingen om het constitutionele systeem van de RF omver te werpen Het illegaal opzetten van gewapende formaties.

⁴ De citaten uit de verschillende doctrinedocumenten zijn doorgaans niet letterlijk overgenomen maar door mij aangepast. Opvallende verschillen tussen de doctrines zijn door mij vetgedrukt. De hier gebruikte indeling van de doctrines is om reden van overzichtelijkheid en komt niet altijd overeen met de oorspronkelijke documenten.

Tabel 2 Vergelijking van Sovjet, Gos en Russische Militaire Doctrines van 1990-1993

Doctrinethema's ⁴	Concept Militaire Doctrine van de USSR december 1990	Voorstel Militaire Doctrine van het GOS februari 1992	Concept Militaire Doctrine van de RF mei 1992	Militaire Doctrine van de RF november 1993
Uitgangspunten voor het waarborgen van de militaire veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> • De USSR verwerpt het gebruik van militaire middelen als oplossing voor tegenstellingen • Conventionele no-first-use: SU zal geen militair optreden beginnen tegen een staat • Nucleaire no-first-use: SU zet niet als eerste kernwapens in • Geen enkel volk wordt beschouwd als vijand • De ontbinding van beide allianties, Warschaupact en NAVO, voorafgegaan door omvorming van politiek-militaire organisaties tot instrumenten van politieke samenwerking en uiteindelijk tot systemen van internationale veiligheid. 	<ul style="list-style-type: none"> • De doctrine is gericht tegen externe militaire dreiging • Geen enkele staat of alliantie wordt beschouwd als tegenstander • Non-interventie principe en onschend-baarheid van grenzen • Nucleaire afschrikking dient de strategische stabiliteit • Conventionele no-first-use: verwerping om militair optreden te beginnen tegen een staat • Beperkte nucleaire no-first-use: GOS zet in principe niet als eerste kernwapens in • Het GOS moet beschikken over verenigde strijdkrachten 	<ul style="list-style-type: none"> • Verzekeren van de veiligheid van de staat tegen externe dreiging • Non-interventie principe en onschend-baarheid van grenzen • Kernwapens zijn een middel om een kernaanval te voorkomen • Conventionele no-first-use: verwerping om militaire operaties te beginnen tegen een staat • Beperkte nucleaire no-first-use: RF zet in principe niet als eerste kernwapens in • Veiligheid van de RF is onafscheidelijk van die van de andere GOS-staten: joint defensie 	<ul style="list-style-type: none"> • Geen enkele staat wordt beschouwd als tegenstander • Beperkte nucleaire no-first-use: RF zet in principe niet als eerste kernwapens in • Het afzien van machtspolitiek en geweld • Het versterken van internationale controlemechanismen voor massavernietigings-wapens • Het bevorderen van conventionele wapenbeheersing • Het ontwikkelen van militaire samenwerking in het bijzonder met GOS- en Midden- en Oosteuropese staten
Bevelvoering over het veiligheidsapparaat	<i>Deze paragraaf ontbreekt in deze doctrine</i>	<i>Deze paragraaf ontbreekt in deze doctrine</i>	<ul style="list-style-type: none"> • De Veiligheidsraad RF (VRRF), geleid door de President, is het belangrijkste militair-politieke orgaan voor het overkoepelende beheer van het veiligheidsapparaat • De President is opperbevelhebber van de strijdkrachten • Het Ministerie van Defensie (Mindef) ziet toe op de ontwikkeling en directe implementatie van het militaire beleid • De bevelhebber van de strijdkrachten voert via de Generale Staf de bevelvoering uit over de strijdkrachten (N.B.: géén vermelding van andere troepen) • Afstemming tussen het RF Mindef en de Staf van de GOS strijdkrachten vindt plaats via de GOS Raad van Ministers van Defensie. 	<ul style="list-style-type: none"> • De President, opperbevelhebber van de strijdkrachten, voert de algemene leiding over de strijdkrachten en over de andere troepen. • De Ministerraad-Regering RF is verantwoordelijk voor de staat van de strijdkrachten en van de andere troepen • De Minister van Defensie heeft de directe bevelvoering over de strijdkrachten • De Generale Staf van de strijdkrachten voert de operationele leiding over de strijdkrachten • De andere troepen staan onder direct bevel van de respectievelijke commandanten en bevelhebbers • De VRRF bereidt besluiten van de President voor op veiligheidsgebied (N.B.: VRRF niet vermeld in bevelvoeringlijst maar als politiek beginsel)

Doctrines thema's ⁴	Concept Militaire Doctrine van de USSR december 1990	Voorstel Militaire Doctrine van het GOS februari 1992	Concept Militaire Doctrine van de RF mei 1992	Militaire Doctrine van de RF november 1993
2. MILITAIR-STRATEGISCHE GRONDSLAGEN				
Doeleinden voor de inzet van de strijdkrachten en de andere troepen	<ul style="list-style-type: none"> Het voorkomen van oorlog Agressie tegen de SU of een geallieerde staat wordt gestopt Toewijzing van troepen voor vredesonder-steunende operaties van de VN is mogelijk Defensieve strategie 	<ul style="list-style-type: none"> Voorkomen van oorlog Afschrikking van tegenstanders Stoppen van agressie Defensieve strategie <p>De strijdkrachten worden niet ingezet om interne politieke opdrachten uit te voeren.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Voorkomen van oorlog Afschrikking van tegenstanders Stoppen van agressie Rondom verdediging <p>De strijdkrachten worden niet ingezet om interne politieke opdrachten uit te voeren.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Voorkomen van oorlogen en gewapende conflicten Afschrikking van potentiële agressors
Methoden van inzet van de strijdkrachten en de andere troepen	<ul style="list-style-type: none"> De strategische nucleaire strijdkrachten dienen ter ondersteuning van de militair-strategische pariteit met de strategische aanvalstrijdkrachten van de VS Nucleaire strijdkrachten voorkomen een nucleaire verrassings-aanval en verzekeren een tegenaanval. 	<i>Deze paragraaf ontbreekt in deze doctrine</i>	<ul style="list-style-type: none"> Afschrikking van een potentiële agressor Joint defensie of vredeshandhaving samen met andere staten conform internationale verdragen en het VN Handvest Bescherming van de rechten en belangen van Russen en etnisch en cultureel gelijkgezinden in den vreemde Rampenbestrijding 	<i>Deze paragraaf ontbreekt in deze doctrine</i>
Taken van de strijdkrachten en de andere troepen	<ol style="list-style-type: none"> Waarborgen van de onschendbaarheid van de grenzen Verdedigen van de soevereiniteit van de staat Verdedigen van de territoriale 	<i>Deze paragraaf ontbreekt in deze doctrine</i>	<ol style="list-style-type: none"> Verdedigen van de territoriale integriteit van RF en GOS Joint defensie op basis van verdragen met staten (allianties) Handhaving of herstel van de internationale vrede op basis van Conflictbeëindiging binnen het GOS 	<ol style="list-style-type: none"> Verdedigen van de soevereiniteit, de territoriale integriteit en andere vitale belangen van de RF Vredesondersteunende operaties Het oplossen van interne en grensconflicten Taken worden vervuld door de strijdkrachten samen met andere RF diensten, de Grenstroepen en de Binnenlandse troepen.
Plaatsing van Russische troepen in het buitenland	<ul style="list-style-type: none"> Het ongedaan maken van militaire bases op het grondgebied van andere staten en het stationeren van troepen uitsluitend binnen de nationale grenzen 	<i>Deze paragraaf ontbreekt in deze doctrine</i>	<i>Deze paragraaf ontbreekt in deze doctrine</i>	<ul style="list-style-type: none"> Veiligheidsbelangen van de RF en andere GOS-staten kunnen de plaatsing van Russische troepen buiten de RF vereisen RF troepen kunnen buiten het grondgebied worden geplaatst als (gemeenschappelijke) groepen van strijdkrachten en bases
3. MILITAIR-ECONOMISCHE GRONDSLAGEN				
Internationale militaire samenwerking	Contacten op militair gebied worden ontwikkeld met alle geïnteresseerde staten en door het sluiten van overeenkomsten inzake conflictpreventie.	Samenwerking inzake militaire veiligheid wordt gezocht in veiligheids-structuren met: <ol style="list-style-type: none"> GOS-staten NAVO OVSE andere regio's buiten Europa VS andere staten via de VN 	De RF werkt samen ter versterking van de internationale veiligheid met: <ol style="list-style-type: none"> GOS-staten OVSE-staten NAVO andere staten en allianties in naburige regio's VN-staten 	De RF werkt samen ter versterking van de internationale veiligheid met: <ol style="list-style-type: none"> GOS-staten OVSE-staten andere staten en militair-politieke structuren in aangrenzende regio's VN-staten en in het bijzonder de leden van de VN Veiligheidsraad.

* Militair-technische samenwerking is gericht op versterking van de militair-politieke positie van de RF over de gehele wereld